

GONDOLATOK A VALLÁSTANÍTÁSRÓL

Az illusztris szerző gondolatmenetéhez, úgy érezzük, a magunk részéről is hozzá kell még tennünk két gondolatot, helyesebben: rá kell világítanunk két tényre. E két tény ismerete és mérlegelése nélkül u. i. ehhez a kérdéshez csak a tájékozatlanság merészségével lehet hozzászólni.

Az első tény — minősíthetjük lélektani, erkölcsi, vagy akár hittani ténynek, de mindenképen és mindenestre: *tény* —, megmagyarázza, miért *lehetetlen hívő embernek* a vallástanítás fakultatív voltát elfogadnia. Hangsúlyoznom kell: hívő embernek, tehát nemcsak katolikusnak, nemcsak kereszténynek, hanem mindenkinek, aki komolyan hisz Istenben, — azaz csekély kivétellel a magyar nép egészének.

Ez az elemi tény a következő: Isten és lélek, Isten és ember közötti kapcsolat, Istenen alapuló erkölcsi rend és felelősség, Gondviselés és kegyelem, halhatatlanság és örökkévalóság — a Huxley-féle *Isteni valóság* — a hívő ember számára éppúgy realitások, amik *vannak és hatnak*, mint az ú. n. természeti valóság; realitások, amelyeket a természetüknek megfelelő módon „tudunk”, „megtapasztalunk”. Ezek nélkül a „valóság” — a mi tudásunk és megtapasztalásunk szerint — csonka és értelmetlen, ezek megélése nélkül az ember nem egész-ember, az emberi jellem torzó, az emberi élet félszeg és arányérzék-nélküli, sekélyes és szegény, műveltsége hiányos.* Ezt a félreismerhetetlen félséget tapasztaljuk meg — a szerencsésebb testvér megértő és fájdalmas részvételével — napról-napra azokban, akik szellemi színvakság vagy szerencsétlen körülmények következtében nem látják és nem élik ezt az Egész-valóságot. Minthogy pedig ez a valóság nekünk *valóság*, nem tehetünk úgy, mintha nem volna valóság. A valósággal szemben egészséges értelem és ép erkölcsi érzék számára nincsen szabadság. Amikor süt a nap, mondhatom ugyan, hogy nincsen nap, de akkor tudom, hogy hazudtam. Már most, ha a becsületességnek és a felelősségtudatnak egy szikrája él bennem, akkor nem járulhatok hozzá, hogy valaki elől eltitkoljuk a nap létezését, — még ha az édesapja is az, aki el akarja titkolni előle. Beleegyezni abba, hogy a vallásoktatás fakultatív legyen, lényegében ugyanolyan felelőtlenség volna számomra, mint beleegyezni abba, hogy vegytant vagy társadalomtant ne tanuljon valaki, — csak azért, mert a szülei valamiért nem tartják kívánatosnak. Sőt a vallástan nem-tanulását elfogadni még sokkal súlyosabb felelőtlenség, mint a vegytanét vagy a társadalomtanét, mert vallás nélkül nőni fel sokkal végzetesebb, mint amazok nélkül, két okból.

Az egyik *egy neveléslélektani megfontolás*. Vegytant és társadalomtant érett fővel később is mindenestül megtanulhat az ember. A vallás azonban nem egyszerűen csak tantárgy, amit megtanulunk vagy nem tanulunk meg, hanem sokkal több ennél: élmény- és érzés-

* Ebben egy véleményen van velünk az angol közoktatási kormányzat hivatalos kiadványa, az 1943-ban megjelent ú. n. Norwood Report is. „Azzal kezdjük, (a vallásoktatásról szóló fejezetét), hogy alapvetőnek és igaznak fogadjuk el ezt a tételt: Egyetlen fiú vagy leány sem számítható igazán neveltnek, ha nem hívták fel figyelmét az élet vallásos értelmezésének tényére”. Ezért a vallásoktatásnak az állami középiskolákban az eddiginél alaposabb módjára tesz javaslatot. (Curriculum and Examinations in Secondary Schools. Report of the Committee of the Secondary School Examinations Council Appointed by the President of the Board of Education in 1941. London, 1943. 85. l. sköv.)

világ, atmoszféra és életforma, megélés és beidegződés dolga, amelyet igazán szervesen, legegészségesebben és legtermékenyebben a gyermekkorban tehetünk magunkévá. Szakítani vele a felserdült embernek, ha későbbi élmények hatása alatt jónak látja, mindenesetre sokkal könnyebb, mint később ásni meg a hiányzó alapokat. Emberi jóakarát és munka, szerencsés élmények és isteni kegyelem később is egészen megélethetik az emberrel az „isteni valóságot”, de az óriási többség, az átlag számára a legszerencsésebb, legharmonikusabb, legzavartalanabb emberség mégis csak ott fejlődik ki legalkalmasabban, ahol édesanyánktól tanultunk imádkozni és ahol a fejlődő lélek, fejlődésével párhuzamosan, nekivaló módon, egyre fejlődő arányokban éli meg a hit észszerűségét, a templom otthon-voltát, a vallási kozmosz egyre táguló végtelenségét.

A másik ok, amely a vallást tanítását sürgetőbbé teszi amazokénál: a vallásnak átfogó, horizonadó, *életrendező funkciója*. Aki a társadalomtan elemeit nem ismeri, botladozni fog a közösségekben, bele-beleüti majd fejét a társadalmi valóság falaiba; aki nem tanult vegytant, az sok tekintetben elmaradt világgéppel indul neki az életnek; de emberi, egész-emberi életet azért mindkettő élhet, boldog és megelégedett ember lehet, hasznos tagja a köznek — aminthogy az emberek többsége máig is e tudományok nélkül élt. De aki vallás nélkül nő fel, vagyis vakon a valóság egy óriási rétege — hívó ember számára: a valóságnak nagyobb és jelentősebb fele — iránt, az szükségszerűen „metafizikátlanul”, azaz hamis valóságképpel, csonka életérzéssel, az erkölcsi élet legmélyebb gyökerei és legmagasabb szankciói nélkül vettetik ki a lét környörtelen harcába; bizonyos értelemben éppen a legveszedelmesebb, legvégyzetesebb küzdelmeibe fegyvertelenül, vagy legalább is hiányos fegyverzetben. Van-e jogom erre ítélni egy gyermeket csak azért, mert az apja is csonka életet él, tehát nem tudja, mitől fosztja meg gyermekét?

Hozzáteszem: mindettől azt a gyermeket sincs jogom megfosztani, aki később elveti magától a vallást. A vallástánítás — helyesebben: a vallásos nevelés — a nem-vallásos, sőt a nem-hívó embernek is nélkülözhetetlen, ha számot tart a műveltségre és nem akar lemondani róla, hogy a történeti embert és a mai élő embert igazán megértse. Aki maga nem élte át, tehát nem érzi reálisnak az „isteni valóságot”, annak is lehetetlen be nem látnia, hogy az mégis, legalább is *történetileg* adott valóság: az emberiség történelmének egy óriási részét, a kultúrának mindenesetre legnagyobb részét legalább is a XVIII. századig ez irányította. És lehetetlen be nem látnia, hogy ma is *lélektanilag* (szinte kedvem volna azt mondani: biológiailag) adott valóság: az emberiségnek összehasonlíthatatlanul nagyobb részében él és hat, és semmi jele annak, hogy hatása múlóban volna; sokkal inkább az ellenkezőnek. A valóságok egy ekkora jelentőségű kozmosza előtt behúnyni szemünket, illetőleg befogni a jövő nemzedék szemét: annyi volna, mint szándékosan handicappal indulni (vagy indítani az ifjúságot) új világ építésére. És ezen még az sem segítene, ha valami más tantárgy keretében „objektíven és kritikailag” ismertetnék is a vallásokat, mint világnézeteket és művelődéstörténeti jelenségeket. Objektíven és kritikailag u. i. csak arról beszélhetek, amit ismerek; a vallást pedig nem lehet megismerni pusztán tanításból, minthogy nem tan, hanem életforma. Azért csak belülről, megélésből lehet megismerni; aki meg nem élte, az csak olyan illetékesen beszélhet róla, mintha Shakespeare drámáiról akarna objektíven és kritikailag beszélni, holott csak a Lamb-féle Shakespeare-mesékből ismeri őket.

De nézzünk szemébe a másik valóságnak is, a *történelmi tények-*

nek. A fakultatív vallásoktatás mellett két komoly érvelés lehet és szokás is felhozni: a lelkiismereti szabadság kívánja, éppen ezért a legtöbb nagy nemzet régen meg is valósította. Valóban súlyos és tiszteletreméltó érvek és első tekintetre perdöntőnek látszanak, főleg nekünk, keresztényeknek, akiknek a lelki szabadság, a természetjogoknak ez a legszenyebbike, annyira szívünk ügye. Valóban, ha komolyan hihetnők, hogy csakúgyan a lelkiismereti szabadság védelméről van itt szó, csábítóan érdekes és izgató volna számunkra elvi eszmecserebe bocsátkozni és megpróbálni szót érteni ellenfeleinkkel, akiket így közös elvi alap, a lelki szabadság tisztelete és szerelme kötne össze velünk. Akkor rámutathatnánk, hogy a lelkiismereti szabadság nem egy a gyermekem lelkiismerete fölött való rendelkezés szabadságával. Akkor beszélhetnénk a kötelező vallásoktatással járó problémák megoldásáról is, például arról a csekélyszámú tanulóról, aki elvesztette a hitét és akit egy indiszkrét pedagógia a képmutatás veszélyébe sodorhatna, — ami legjobban épp a keresztény gondolatallással ellenkező. „Fides suadenda, non imponenda est” (Szent Ágoston). De sajnos, hivatalos nyilatkozatokon kívül, éppen semmit sem látunk, ami meggyőzhetne bennünket erről — annál többet, ami az ellenkező feltevésre kényszerít. Az országban egyidejűleg folytatódik a katolikus egyesületek feloszlása; a fakultatív hitoktatás melletti propaganda szabad, sőt nyomatékosan javasoltatik felülről, az ellene való azonban elhallgattatik; egy többfelől kolportált törvénytervezet megtiltja ugyan a szülők elhatározásának befolyásolását az iskolában, de épp ezzel implicite megengedi a külső oldalról való befolyásolást, ami a gyakorlatban annak lehetőségét jelenti, hogy (a törvényhozók legjobb szándéka ellenére is) hivatalfőnökök, üzemi bizottságok vagy pártok szabják meg, kinek a fia tanulhat vallást, — mint ahogy pontosan ezt jelentette a fakultatív hittan a náci Ausztriában. Lehet ilyen körülmények közt komolyan venni a lelkiismereti szabadságra való hivatkozást?

De a nagy nyugati demokráciák csak komolyan vették a lelkiismereti szabadságot, amikor behozták a fakultatív vallásoktatást? A legkomolyabban. Csakhogy ebből pontosan az ellenkező következik, mint amit támogatni akarnak ezzel az érveléssel. Ezekben az országokban t. i. a fakultatív hitoktatás behozatala éppen ellenkező célzattal történt, mint amellyel nálunk felvetették. Franciaországban pl. a múlt századnak kifejezetten egyház- és vallásellenes forradalmi és politikai irányzatai teljesen megszüntették a vallásoktatást, és mikor később fakultatív formában behozták, akkor ez a lelki szabadság nevében a vallásoktatás visszaállítását jelentette, ott tehát ez a vallás szempontjából nem kevesebbet, hanem többet adott a meglévőnél. Isméretes, hogy Szovjetország valláspolitikája is ebben az irányban halad: az egyházellenességtől az egyház visszaállítása felé. De nálunk, ahol a kormányzat félreérthetetlenül leszögezte, hogy nem vezet vallás- és egyházellenes szándék; ahol az országban — ezt azok is tudják, akik nem látszanak tudomást venni róla! — egészen elenyésző azok száma, akik kívánják a meglévő állapot megváltoztatását — vállalhatja-e valaki a felelősséget a harc felidézéséért?

Ezt a kérdést pedig nem a vallás és az Egyház érdeke adja tulajdonra, — mélyen meg vagyunk róla győződve, hogy ezeknek az ilyen harc is, mint a történelemben minden, ami ellenük mondott, csak javára végződhetik —, hanem az ország és a fiatal magyar demokrácia féltő szeretete, amelyre ma egy ilyen, nagy tömegeket elkeseredésbe hajszoló harcnál végzetesebb csapást alig lehetne elgondolni; és még ennél is jobban egy lobogó szenvedélyes szeretet: az eljövendő nemzedékek testi-lelki épéséért való reszkető aggodalom.